

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: Balassa József

Cím: Szarvas Gábor

Forrás: Ülög

Bp. 1922. 11. 4.

Osztályozás

Tárgy

92

Hely

Szarvas József

Idő

"1922."

Személy

SZARVAS GÁBOR

IRTA: BALASSA JÓZSEF DR.

Széchenyi István szobra mögött, kis bokor árnyékában húzódik meg Szarvas Gábor mellszobra. Erős, csontos arca, távolba néző szuró tekintete emlékünkre idézi az élt, a Magyar Nyelvőr megalapítóját és első szerkesztőjét, a szenvedélyes vitaközöt, a magyar nyelv és stílus egyik legkiválóbb mesterét. A szobor talapatáról fiatal leányalak, a magyar nyelv géniusza, palmaágat és babérkoszorút nyújt feléje.

Félszázaddal ezelőtt a magyar nyelv és stílus kérdései ugyanolyan lázas érdeklődést keltettek lapokban, folyóiratokban és társaságokban, mint a múlt század elején Kazinczy nyelvújítása. Akkor a merész újítók szállottak szembe a közhangulattal, most meg a nyelvújítás merész bírálói, az „uj orthológusok”. Akkor Kazinczyt akarták eltüntetni az írástól, most Szarvas Gábor ellen fordultak a nyelvújítás tüzes védői.

A vidéki gimnáziumok programmértekezéseinek nagy temetőjéből ritkán kel életre egy-egy eltemetett gondolat. A pozsonyi gimnázium 1867-iki értesítőjéből egy ilyen ritka kivétel támadt új életre. Ebben az értesítőben jelent meg Szarvas Gábor első értekezése: *Magyartalanságok*. A dolgozat figyelmet keltett, a *Magyarország* c. politikai napilap átvette, vitát ébresztett s a tudományos körök figyelmét ráirányította az ismeretlen vidéki tanárra, aki eddig csak vidám novellákat, szindarabokat írt, vidéki lapot szerkesztett. Tehát csetlett-botlott, míg végre megtalálta azt az utat, amelyen egyénisége, tehetsége a legtöbb hasznot hajthatja a magyar nyelv ügyének. Két év múlva a pesti kir. kat. (most V. ker.) főgimnáziumhoz nevezik ki, 1871-ben az Akadémia levelezőtagja lesz s a következő évben megindítja az Akadémia megbízásából a *Magyar Nyelvőr*.

Határozott, céltudatos tervvel indította meg folyóiratát. „Akarjuk ott, ahol az ingadozó alapra fektetett s rögtönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; ahol az idegen nyelvekkel való érintkezés korszakifejzéseket természet, a tisztaság előmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elkészíteni, az által, hogy any-

got gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mind ezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.” Ime a világos program! Nemcsak rombolni, hanem építeni is kell. Támadni ott, ahol a rossz szavak és idegen szólások használata a magyar nyelv tisztaságát és szépségét romlással fenyegeti, s emellett összehordani a követ, kidolgozni a tervet, elkészíteni a munkát a magyar nyelvtudomány nagy épületéhez.

Természetes, hogy a támadás, a vita, a harc jobban érdekelte a közönséget, mint a csendes építő munka s jobban is egyezett Szarvas Gábor szellemes, gúnyolódásra hajló, erős egyéniségével. A vitaközás megindult mindjárt az első számokban s Szarvasnak hozzáállt ellenfele akadt a szintén erős meggyőződésű, kemény Brassai Sámuelben. Brassai a *Nyelvőr Előfizetési felhívásának* nyelvét bírálta és támada s kimutatta, hogy már maga a cím: *előfizetési felhívás*, rossz és magyartalan. Szarvas ebben igazat is adott neki s azontul így írta: *Felhívás előfizetésre*. Viszont Brassainak számos más kifogását nem ismerte el jogosnak s a vita mind szenvedélyesebbé fajult, a *grammatici certant* ősi módján a személyeskedéssel kevert tárgyi viták egészen elmérgesítették a viszonyt kettejük között, annyira, hogy — mint Szarvas egy tréfás önéletrajzában maga mondja el — Brassai, „mikor már végig ment s kifogyott a dorgáló s korholó szavakból, melyekkel gazdasszonyát illette, hogy a legnagyobbat mondja, amit csak mondhat, haragja s mély fölháborodása jeléül e szavakra fakadt: Maga — maga — Szarvas Gábor!”

A nyelvújítás védői, Fogarasi János, Toldy Ferenc, Ballagi Mór és Gyulai Pál, szintén élénk, néha nagyon is hangos vitát folytattak a *Nyelvőr* új orthológijával; majd Lehr Albert és Baksay Sándor tanulságos és szellemes vitája verte fel a nyelvtudomány berkeit. Az érdeklődés mind szélesebb körökre terjedt, s Szarvas Gábor szellemes csipkedései, maró szatirája barátokat és ellenségeket egyaránt szerzett neki. *A tanoda, iroda, varroda, vigarda, a kérlap, tud-ütér* (ma már meg kell magyaráznunk, hogy ez *tud-ütér*), és még ezer meg ezer nyelvújítási szó jósága vagy rosszasága, fölösleges vagy nélkülözhetetlen volta, irodalmi és nem irodalmi körökben élénk vitákra adott alkalmat. Szarvas igazságtalan torzképként Csiky Gergely szinpadra is vitte a kákán csomót kereső, okvetetlenkedő nyelvész Mukányi-jának Zápolya Ignáciában.

Azonban Szarvas Gábor munkásságának csakis

egyik része volt a gúnyosan úgynevezett nyelvcsőszködés. Igaz, hogy ő ezt komoly, fontos feladatnak tartotta s kitarító fanatizmusával el is érte, hogy az érzszakos nyelvújításnak gátat vetett. A nyelvújítás szóalkotásait ezek az évtizedes harcok erősen megrostálták s az írók és olvasók lelkiismeretét éberebbé és kényesebbé tették a magyar nyelv szépségei és törvényei iránt. Szarvas Gábor és a köréje csoportosuló nyelvészek rámutattak a nyelvfejlődésnek leggazdagabb forrásaira: a régi nyelvre és a népnyelvre. Tudás és izlés kell a nyelv fejlesztéséhez, a régiség alapos tanulmányozása s a népnyelv örökké friss gazdagságának a felkutatása. Erre az építőmunkára Szarvas egyesíteni tudta a nyelvtudomány minden munkását s ott dolgoztak mellette Budenz József, Humfalvy Pál, Simonyi Zsigmond, Volf György, Lehr Albert, Asbóth Oszkár. S a *Nyelvőr* mellett nevelődött a magyar nyelvtudomány egész új gárdája.

Ez az erős gárda fogott hozzá a nagy építőmunkához s minden nevezetesebb tudományos vállalkozás Szarvas Gábor köréből indult ki. A régi magyar nyelv írott emlékeinek kiadása (*Nyelvemléktár*), a magyar szavak történetének rendszeres kutatása, aminek eredménye a *Nyelvtörténeti Szótár* lett, a nyelvjárások kutatása és feldolgozása, a magyar nyelv idegen elemek rendszeres és tudományos vizsgálata, mint gondolat és kezdet mind a *Nyelvőr* kötetiben vetődött fel. Szarvas Gábor a nyelvtudománynak minden ágával foglalkozott.

A régi nyelv alapos tanulmányozása alapján írta meg a magyar igeidőkről szóló munkáját. A *Nyelvőr* első évfolyamaiban maga is foglalkozik nyelvjárás-tanulmányokkal s rendszeresen gyűjti a népnyelv-hagyományokat, úgy hogy a *Nyelvőr* kötetei valóságos kincsesháza a magyar nép nyelvének és költészetének. A *Nyelvtörténeti Szótár* Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond évtizedekig tartó együttes munkájának eredménye, s a régi magyar nyelv tanulmányozásának legfontosabb forrása. E sokoldalú munkássága mellett legjobban érdekelte Szarvas a szövejtés, a szók eredete, jelentésüknek, alakjuknak változása, a népek érintkezése s ezzel kapcsolatban művelődésük története.

Szarvas tudásának és egyéniségének ez a szövejtő nyomozás felett meg legjobban. Éles esze, világos gondolkodása, szellemessége és ötletessége mellé vele a legmeglepőbb kapcsolatokat is. Elmészsége és gyors eszejárása könnyen áthidalta korokat és nyelveket. A *Nyelvőr*-ben megjelent szövejtő cikkei ma is a legévezetesebb olgasmányok szakembernek

és laikusnak egyaránt. Sok magyar szónak mutatta ki idegen eredetét. Ő fejtette ki, hogy a *zászló*, *poroszló*, *filkó*, *zarándok* szláv szavak, a *huszár*, *timár*, *kagyló* olasz eredetűek, hogy a *trágya* a latin *tragea* (fűszer), a *pipere* a latin *piper* (bors) másai, hogy a *göncölcstillag*, a *csákó*, a *csödör*, a *rét*, a *viheder* német eredetű szók. Ezért is támadták és bántották, megrágalmazták, s ő maga is emlegeti már említett életrajzában azokat a keserőségeket és szenvedéseket, „amelyeket e hosszú idő alatt ki kellett állanom, s eltűrnöm: *hogy rossz hazafi, szlávimádó, nemzettagadó, mi több, hogy nem is magyar, hanem zsidó vagyok*“.

Néhány hónappal halála előtt egy nagyobb dolgozata foglalkozik ismét ezekkel a támadásokkal: *Hazafiaskodás a tudományban*. Több oldalról, még magának az Akadémiának vezető egyénei részéről is szemére vetették Szarvasnak és társainak, hogy tünető előszeretettel látszanak azon buzgólkodni, hogy minél több szóról mutassák ki, hogy idegen eredetű. Az idegen eredetű szavak után való hajsza — mondták — tulhajlott és felesleges. Ez igazságtalan és elfogult támadással szemben a tudomány igazi feladatára, az *igazság* keresésére hivatkozik minden melléktekintet mellőzésével.

„A megátalkodott vonakodás — írja a *Nyelvőrben* —, mely semmi áron nem akarja elismerni, hogy idegen elemek tolaikodva be a nyelvbe, teljesen meggyökereztek benne s a szertelen erőlködés, mely a jövevényszókat eredeti birtoknak iparkodik föltüntetni, két forrásra vezethető vissza. Az *egyik a tudatlanság*, a *másik a nemzeti hiúság*. A kettő sok esetben karöltve jár egymással; a különbség köztük mégis az, hogy az előbbi többnyire jóhiszemben cselekszik, míg az utóbbi azt is, amit tisztán, világosan lát, a legvakmerőbben letagadja.“

A magyar nyelv fejlődésének utolsó nagy korszakát, a 19. századot, két kiváló egyéniség határolja: az elején Kazinczy Ferenc, a nagy nyelv- és stílus-újító, a magyar irodalmi nyelv újjáalkotója, s a másik határon a nyelvújítás szigorú bírálója, a tulzások és izléstelenségek üldözője, Szarvas Gábor. Egyéniségük, irodalomtörténeti jelentőségük, írói működésük nagyon eltér egymástól, de vannak közös vonásaik is: a lelkes fanatizmus és bizalom elveik és törekvéseik igazságában, a magyar nyelv lángoló szeretete s az a nagy hatás, amit egyéniségükkel és példaadásukkal környezetükre tudtak gyakorolni.